



Plaça de la Mare de Déu del Portal durant les excavacions arqueològiques de l'estiu de 2013, amb les columnes del santuari de la Mare de Déu del Portal de fons (fotografia: Natalia Salazar Ortiz)

ARQUEOLOGIA I FOLKLORE RELIGIÓS: LES TROBALLES AL *MUNICIPIUM SIGARRENSE* (ELS PRATS DE REI, ANOIA) I ELS MIRACLES DE LA MARE DE DÉU DEL PORTAL

NATALIA SALAZAR ORTIZ
JORDINA SALES CARBONELL

Una columna fragmentada esdevé el paradigma arquitectònic i arqueològic perfecte per evocar un passat remot, sobretot pel que fa a les construccions religioses. Els temples grecoromans es defineixen per les seves columnes i, quan es van començar a construir les primeres basíliques cristianes en el marc de l'Imperi Romà, no era gens estrany que la mateixa emperadriu regalés les columnes per tal d'embellir les esglésies de promoció més modesta. Més tard, els pintors renaixentistes i romàntics incloïen sovint restes de columnes en les seves composicions, i quan la indústria de Hollywood ha filmat una pel·lícula d'aventures amb arqueòlegs com a protagonistes, ha esdevingut preceptiu l'ús de columnes per ambientar els escenaris on s'esdevindran les accions més emocionants de l'argument.

Qualsevol profà en història i arqueologia associa columna amb temple o resta romana. I no va molt equivocada la veu popular, ja que es pot afirmar que, durant l'època clàssica de la Mediterrània, és quan més ús es va fer d'aquest element arquitectònic tant identificador de l'Antiguitat. Uns quants segles més tard, el seu ús va quedar gairebé relegat per a esglésies de determinats estils arquitectònics, com ara el barroc. Ara

bé, ¿què passa quan queden al descobert restes de les columnes d'un temple romà durant les excavacions a la plaça d'una petita vila de la Catalunya interior i apareix una persona gran que et diu que allò són les columnes de l'església construïda al segle XVIII que tens just davant?

Ens agradaria explicar i documentar, des del més profund respecte pel folklore i la religiositat popular, una anècdota que té com a protagonistes la Mare de Déu del Portal dels Prats de Rei, un grapat d'arqueòlegs i una persona que va confondre unes columnes romanes de més de dos mil anys amb unes de barroques de poc més de dos-cents. El simpàtic «incident» ens serveix per connectar unes restes arqueològiques amb una llegenda religiosa. O el que per extensió és el mateix: el passat romà del poble dels Prats de Rei (l'antic *Municipium Sigarrense*) amb la història moderna d'aquesta localitat de l'Alta Anoia.

LES EXCAVACIONS A SIGARRA I EL SORGIMENT DEL DUBTE

El nostre relat comença l'estiu de 2013, quan un equip d'arqueòlegs dirigits per una de

les autores d'aquest article (Natalia Salazar) estàvem excavant just davant de l'església de la Mare de Déu del Portal, a la vila dels Prats de Rei. En origen, i com el seu nom indica, es tractava d'una capelleta emplaçada sobre un dels arcs o portalades de la muralla medieval avui desapareguda. Sembla que la capelleta mariana es va construir quan es van reedificar les muralles entre els anys 1375-1378, en temps de Pere III, i dins aquesta cronologia es va realitzar també la imatge gòtica de la Mare de Déu que encara avui es venera. En aquest moment també hi ha notícia de l'element arquitectònic present al capdamunt de la porta d'accés que mirava cap a l'est, al qual s'accedia des del carrer mitjançant una senzilla escala. Durant els segles següents, la capella va ser motiu de diverses obres i reparacions: per exemple, l'any 1621 es va manar reparar el paviment, el 1715 es va intervenir a la teulada amb caràcter d'urgència, i el 1734 es van tancar forats de les parets; el 1755 amenaçava ruïna total. En el punt on hi havia aquest portal de la muralla, es va alçar el nou santuari, la primera pedra del qual, tal i com es coneix actualment, es va col·locar l'any 1765, com a acció de gràcies per haver-se deslliurat parcialment els Prats de Rei dels efectes de la pesta de l'any 1761 i atès que el vell edifici es trobava en molt mal estat. A més, el papa Benet XIV va concedir indulgència plenària a tothom qui visités la capella (ja molt concorreguda des de sempre) havent rebut els Sants Sagraments. L'obra es va acabar l'any 1787. I precisament, durant la seva construcció es varen registrar alguns dels coneguts com a «miracles de la Mare de Déu del Portal».

Durant els dos mesos que van durar les nostres excavacions arqueològiques practicades davant del santuari descrit, es van posar al descobert les restes del passat més remot de la vila que consistien en fragments de la muralla d'una imponent ciutadella ibera del segle VI aC. Però una de les troballes més destacables per al tema que ens ocupa va ser una quantitat ingent de

restes de columnes romanes en molt bon estat de conservació, que havien estat abocades totes juntes, presumiblement després de la destrucció d'un edifici públic (molt probablement un temple) al qual pertanyien tals columnes.¹

Durant els dies que es van excavar aquestes columnes romanes, les quals van romandre en tot moment a la vista del públic, va córrer la veu de la troballa per tots els racons del poble i es va generar una expectació ben justificada. En aquest context, un bon dia es va acostar a l'excavació un senyor gran dels Prats i, després d'observar-nos en silenci una bona estona, es va acostar i, assenyalant les columnes, va afirmar amb rotunditat —fins i tot amb certa indignació— que no eren romanes de cap manera.

Passada la nostra sorpresa inicial, vam intentar argumentar-li amb lògica arqueològica l'antiguitat de la troballa, però com més argumentàvem nosaltres, més es tancava ell en banda. Li vam preguntar com és que n'estava tant segur, i l'home ens va asseverar —intentarem transcriure amb la màxima literalitat les seves paraules— que aquelles columnes «havien caigut de l'església de la Mare de Déu del Portal», és a dir, l'església barroca que romanía dempeus just davant d'on nosaltres excavàvem.

No cal dir que l'home va marxar sense que el poguéssim convèncer de la «romanitat» de la nostra troballa arqueològica. Però això sí, el seu to, abans de marxar, va ser aquell que si li vols posar paraules vindria a dir: «Ja us ho fareu, jo ja us he avisat». Així doncs, com és que l'home

1. Sense pretendre entrar en detalls tècnics, l'estudi inicial d'aquestes columnes ha permès identificar un mòdul típic romà pertanyent a temples itàlics datables al segle II aC, és a dir, de més de dos mil anys d'antiguitat (vegeu SALAZAR ORTIZ, Natalia; RAFEL FONTANALS, Núria: «La fortaleza ibérica de Sigarra: génesis y diacronía entre la Primera Edad del Hierro y la Antigüedad Tardía. Siglos VI a.C. – VI d.C.», a Ó. Rodríguez, R. Portilla, J. C. Sastre y P. Fuentes, ed., *Fortificaciones en la Edad del Hierro: control de recursos y territorio*, Zamora, 2015, p. 309-408).



Les columnes romanes localitzades durant les excavacions arqueològiques de 2013 (fotografia: Natalia Salazar Ortiz)

insistia tant i ho feia amb total i absolut conveniment? Què sabia ell que no sabíem nosaltres?

En resum, tot i que no ens ho deia explícitament, aquell pratenc estava convençut que les columnes que havíem trobat eren les que apareixien en un dels miracles de la Mare de Déu del Portal, però això nosaltres només ho vam poder deduir més tard, quan vam tenir coneixement d'aquestes llegendes de primera mà.

EL PERQUÈ DE TOT PLEGAT

Afortunadament per a nosaltres, gairebé tres anys després de les excavacions arqueològiques als Prats de Rei, el misteri es va resoldre, i vam

comprovar com d'incrèiblement viu es mantenia el record dels miracles de la Mare de Déu del Portal, i entre ells els relatius a un incident amb les columnes que es van emprar per a la construcció del seu santuari barroc, tal com relatarem a continuació.

Efectivament, al final de maig de 2016, una altra de les autores d'aquest text (Jordina Sales) va començar la redacció del *Mapa de Patrimoni Cultural dels Prats de Rei*, un encàrrec de la Diputació de Barcelona i del mateix ajuntament dels Prats que recull els elements patrimonials més destacats del municipi, començant per l'arqueologia i acabant pels fons documentals, tot passant per altres elements d'interès com els edificis singulars i el patrimoni immaterial, com ara les festes i les



Goigs amb referència a la llegenda de la Mare de Déu del Portal relativa al carro de les columnes (imprès a Barcelona, a l'estampa de Tecla Pla)

llegendes.² I durant la primera fase de recollida de dades per estructurar la base d'aquest Mapa de Patrimoni, se'ns va fer la llum: resultava que existia un recull de tradicions relatives a miracles de la Mare de Déu del Portal, i entre elles es feia constar un miracle que contenia evidents

2. SALES CARBONELL, Jordina: *Mapa del Patrimoni Cultural dels Prats de Rei*, Diputació de Barcelona, 2017. Disponible on line a: <https://www.diba.cat/web/opc/xep/08170>.

paral·lelismes amb el relat que a la seva manera ens havia explicat el senyor que havia vingut de visita a les excavacions per advertir-nos que les columnes no eren romanes.

El miracle que ens interessa porta data del 27 de gener de 1782,³ quan durant la construcció de l'actual santuari d'estil barroc que es conserva dempeus, en el transcurs d'un trasllat de columnes que s'havien d'emprar per a la construcció del nou temple, una de les rodes del carro que les transportava es va desprendre i va atrapar les cames d'un obrer de nom Isidre Vilar, el qual va quedar molt malparat per l'accident; la Verge, però, va propiciar la seva guarició total.

Altres miracles destacats tenen també a veure amb la construcció del santuari, com succeeix a altres indrets de Catalunya quan es construeixen edificis religiosos:⁴ així, l'endemà de Reis de l'any 1786, un tal Jacint Gallés (àlies el *Sintarró*), que treballava col·locant la biga serrera al sostre del temple, va caure des d'aquesta alçada però la protecció de la Verge va fer que pogués marxar a casa seva sense ajuda de ningú.

Ja un temps enrere, l'any 1761, la Mare de Déu havia deslliurat la població dels Prats de Rei d'una devastadora pesta després de ser passejada en processó vestida de dol pels carrers de la vila, de manera que va guarir tots els afectats per la malaltia, fins i tot els que ja estaven extremunciats. Però tant amb anterioritat com amb posterioritat a aquests miracles d'època barroca, s'han atribuït de manera genèrica a la Mare de Déu del Portal poders benèfics per invocar la pluja, salvar les collites i lluitar contra variades calamitats quotidianes mitjançant la convocatòria

3. Es ressenyen uns quants miracles més. Vegeu-ne el detall a la fitxa específica «Miracles de la Mare de Déu del Portal», dins SALES CARBONELL, op. cit.

4. Vegeu GARGANTÉ LLANES, Maria: *Festa, arquitectura i devoció a la Catalunya del Barroc*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011, p. 19-22 («L'arquitectura religiosa i els prodigis»), on es troben referenciats els episodis dels Prats de Rei.



Imatge gòtica de la Mare de Déu del Portal (fotografia: Jordina Sales Carbonell)

de processons, rogatives i pregàries col·lectives, documentades també en diversos manuscrits dels segles XVI-XVII i XIX conservats a l'Arxiu Parroquial dels Prats de Rei. Tampoc no cal perdre de vista que, durant la guerra del Francès, la Verge va oferir la seva protecció miraculosa a tots els perseguits que es van resguardar en el seu santuari, incloent-hi cinc monges del convent de Santa Clara de Vic.

Tibant del fil de la llegenda del carro amb les columnes, qui primer l'esmenta en la bibliografia, entre altres miracles diversos atribuïbles a la Mare de Déu, és l'eclesiàstic i historiador Antoni Vila i Sala, el qual, a la seva celebrada obra *Prats del Rey y la Mare de Deu del Portal* (1900), dedica gairebé tot el capítol XI als «Miracles o prodigis obrats per Deu per intercessió de la Verge del portal» (sic). Vila, com declara a la seva monografia, «copia les següents curioses notes» del capítol «Miracles patents, verídics i autèntics de fe humana que ha obrat Nostra Senyora del Portal» contingut a les primeres pàgines del *Llibre de l'Administració de la Capella de la Mare de Déu del Portal*, document d'autoria anònima que actualment es custodia a l'Arxiu Parroquial de la vila. Alguns dels miracles es troben també referenciats de manera més genèrica en els nombrosos fulls de goigs i himnes dedicats a la Mare de Déu del Portal, una completa col·lecció dels quals es troba custodiada a la Biblioteca Central d'Igualada.

CLOENDA

Sempre s'ha dit que les llegendes tenen un fons de realitat, i molt probablement hi va haver incidències durant la construcció de l'església. Atesa la magnitud de l'obra, més d'un carro devia bolcar amb els materials constructius que duia. I efectivament, si ens guiem per les columnes que es van col·locar a la façana del nou santuari de la Mare de Déu del Portal i que encara avui allí

romanen, comprovem que estan fetes de la mateixa pedra sorrenca verdosa amb la qual es van tallar les columnes romanes que nosaltres havíem trobat en el transcurs de les excavacions. La confusió, doncs, tenia una certa lògica perquè, durant uns quants dies, qui visitava l'excavació arqueològica podia observar unes columnes (romanes) del pateix color i textura que les que hi ha a la façana de l'església barroca (això sí, amb un mòdul completament diferent), a només uns escassos 10 o 15 metres d'on havien aparegut les romanes. Vista la semblança visual, i tenint coneixement dels miracles de la Verge, ¿què impedia a aquell bon home pensar legítimament que les nostres columnes eren les que havien caigut del carro d'Isidre Vilar l'any 1782?

Ara que l'equívoc està més o menys aclarit, i encara que des del primer moment tant el mètode científic amb el qual es va dur a terme l'excavació arqueològica com l'estudi dels materials demostren l'autenticitat i antiguitat de les columnes posades al descobert, cal admetre que la llegenda ha acomplert perfectament el seu propòsit: atorgar una petita dosi de lírica a la Història per tal de connectar-nos directament amb el nostre passat més local, aquell que molts de nosaltres portem ben gravat a l'ADN.

NATALIA SALAZAR ORTIZ (Saint-Cyr-l'École, 1972) és arqueòloga i investigadora membre del Grup de Recerca en Arqueologia, Prehistòria i Història Antiga (GRAPHIA) de la Universitat de Lleida. Actualment dirigeix un projecte de recerca científica interdisciplinària sobre el jaciment ibero-romà de Sigarra (Els Prats de Rei).

JORDINA SALES CARBONELL (Igualada, 1971) és doctora en Història Antiga i Arqueologia i especialista en els primers segles del cristianisme, tema sobre el qual ha publicat nombrosos articles i monografies. Compagina la seva tasca d'investigadora amb la docència en centres universitaris i la creació de projectes per a administracions públiques.

BIBLIOGRAFIA

GARGANTÉ LLANES, Maria, *Festa, arquitectura i devoció a la Catalunya del Barroc*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.

SALAZAR ORTIZ, Natalia; RAFEL FONTANALS, Núria, «La fortaleza ibérica de Sigarra: génesis y diacronía entre la Primera Edad del Hierro y la Antigüedad Tardía (siglos VI a.C. – VI d.C.)», a Ó. Rodríguez, R. Portilla, J. C. Sastre y P. Fuentes (ed.), *Fortificaciones en la Edad del Hierro: control de recursos y territorio*, Zamora 2015, p. 309-408.

SALES CARBONELL, Jordina, *Mapa del Patrimoni Cultural dels Prats de Rei*, Diputació de Barcelona, 2017. Disponible a: <https://www.diba.cat/web/opc/xep/08170>

VILA SALA, Antoni (1900): *Prats del Rey y la Mare de Deu del Portal. Notes històriques*, edició facsímil editada per l'Ajuntament dels Prats de Rei l'any 2003.